

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Омелянюка Сергія Миколайовича
«Психологія соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук зі
спеціальності 19.00.05 – соціальна психологія;
психологія соціальної роботи**

Соціально-економічні перетворення та трансформаційний характер суспільно-політичних процесів в Україні створюють простір для широкого поля вивчення проблеми соціальних уявлень молоді, які формуються в умовах сучасного соціуму та залежать, зокрема, від системи її цінностей. Актуальність дисертаційного дослідження автор слушно обґрунтовує саме через зростання необхідності цілеспрямованого процесу формування соціальних уявлень молоді, які розгортаються на тлі взаємозалежності соціального впливу та особливостей внутрішнього світу особистості, визначаються домінуючими громадськими нормами, і є показником тенденції динамічності та мінливості їх структури. Встановлено також, що соціальні уявлення молоді є її невід'ємною характеристикою і пов'язані з процесом розвитку особистості та її соціалізацією загалом. При цьому, цілісний погляд на проблему визначення психологічних основ соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі, залишався, нажаль, поза увагою дослідників.

Отже, актуальність вирішення означеної проблематики, недостатнє розроблення теоретичних та практичних її аспектів у спрямованості до умов сучасних трансформаційних реалій, а також соціальна значущість, достатньою мірою обґрунтовані у роботі Омелянюка С.М.

Вагомість проведеного дисертаційного дослідження підтверджена його виконанням у межах комплексних науково-дослідних тем кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля «Соціокультурні та психологічні аспекти професіоналізації особистості в сучасному соціумі», «Соціально-психологічні основи розвитку адаптаційного потенціалу

особистості засобами інноваційних психотехнологій в умовах трансформаційних змін сучасного суспільства».

Очевидною перевагою і вагомою науковою новизною даного дослідження є те, що у ньому вперше, на основі комплементарних наукових підходів (соціально-генетичного (антропологічного), соціально-динамічного, структурного («теорія центрального ядра»), дискурсивного), наведено концептуальне обґрунтування дослідження соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі через актуалізацію їх формування та трансформації у дискурсі травмівного досвіду життєздійснення та антиципування (образу майбутнього, його проєктування та життєвої перспективи загалом); артикуляцію здійснення життєвого вибору в умовах проблемогенного соціуму (за змістовно-сміисловою та інструментальною складовими) та концепту соціального порівняння у формуванні соціальних уявлень молоді та її самоефективності в проблемогенному соціумі. Дисертантом диференційовано специфіку формування та трансформації соціальних уявлень молоді (на рівнях онто-, мікро- та соціогенезу). Дослідником визначено зміст і конфігурації соціальних уявлень молоді в умовах проблемогенного соціуму (з'ясовано особливості соціальних уявлень молоді про життєвий успіх та способи його досягнення в умовах проблемогенного соціуму та розкрито структуру соціальних уявлень про статус людини в суспільстві; проведено аналіз результатів трансформації суспільних відносин у соціальних уявленнях молоді про довіру (за когнітивним, емоційним, конативним компонентами та у вимірі експліцитної й імпліцитної довіри) та перспективи майбутнього; виявлено особливості соціальних уявлень молоді про інформаційно-цифрове середовище та його вплив на їх формування і трансформацію у проблемогенному соціумі; виокремлено дескриптори соціальних уявлень молоді про здоров'язберігаючі технології; встановлено взаємозв'язок життєвих сценаріїв молоді та її соціальних уявлень в умовах проблемогенного соціуму).

Омелянюком С.М. повною мірою розкрито методологічні і змістовно-процесуальні засади системи соціально-психологічного супроводу процесу формування соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі, реалізованої на етапах проблематизації, інтерпретації, репрезентації та категоризації, яка містить інформаційний, діагностичний, розвивальний, ресурсний, рефлексивний, моніторинговий блоки та комплекс інноваційних соціально-психологічних та інформаційно-комунікаційних психотехнологій особистісної, міжособистісної і мікросоціальної спрямованості.

У дисертації Омелянюка С.М. поглиблено та уточнено уявлення про сучасні підходи до вивчення феномену соціальних уявлень молоді, його змістовні й структурні особливості; про соціально-психологічну сутність та системність процесу формування соціальних уявлень молоді в умовах проблемогенного соціуму, а також отримало подальший розвиток: методичне та процедурне забезпечення вивчення феномену соціальних уявлень молоді; погляди на вікові зміни у процесі формування та трансформації соціальних уявлень молоді; підходи до соціально-психологічних засобів і технологій оптимізації процесу формування соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі.

У першому розділі *«Теоретико-методологічні засади вивчення проблеми соціальних уявлень молоді в сучасному науковому просторі»* дисертантом, на підставі теоретико-методологічного аналізування наукових підходів до проблеми дослідження встановлено, що до аналізу соціальних уявлень молоді доцільно задіяти теоретичні підходи, комплементарні один одному: соціально-генетичний (антропологічний), соціально-динамічний, структурний («теорія центрального ядра»), дискурсивний. Соціально-генетичний (антропологічний) підхід, як показав дослідник, передбачає аналіз виникнення та розвитку соціальних уявлень. Соціально-динамічний підхід спрямований на вивчення впливу особливостей соціальної структури на формування соціальних уявлень. Структурний підхід чи «теорія центрального ядра») пропонує розглядати соціальні уявлення як ієрархічно

організовану систему, що складається з двох підсистем, які взаємодіють: центральної системи (ядра) і периферичної системи. Ядро є стабільною системою з обмеженою кількістю елементів – стереотипів і прототипів, що асоціюються з об'єктом; периферія, навпаки, мінлива і відбиває суттєві особливості трансформації соціальних уявлень. Ключовою умовою функціонування ядра соціальних уявлень є процес активації, що є «запитом» або «використанням» окремих елементів для встановлення значення як самого об'єкта, так і пов'язаного з ним досвіду. Чим більша активація елемента, тим більш важливою є роль, здійснювана ним в уявленнях; при цьому значущим чинником виступає соціальний досвід. Дискурсивний підхід, як зазначає дисертант, передбачає аналіз соціальних уявлень як деяких упорядкованих навколо однієї теми теорій, що мають певну схему класифікації, опису, пояснення, дії та є складовою переконань і практик, які поділяються індивідами.

Дисертантом узагальнено, що соціальні уявлення розглядаються як складова соціального мислення; чинник конструювання суспільних стандартів та модусів поведінки особистості і групи; форма відображення конкретного суспільства з його суперечностями між соціальними нормами і прагненнями суб'єкта; як спосіб міркувань, характерний для суб'єкта, що представляє певну соціальну групу чи статусну позицію; як прояв міжгрупових відносин тощо.

У другому розділі *«Концептуальне психологічне обґрунтування дослідження соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі»* автором наведено концептуальне психологічне обґрунтування дослідження соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі через актуалізацію їх формування та трансформації у дискурсі травмівного досвіду життєздійснення та антиципування (образу майбутнього, його проєктування та життєвої перспективи загалом); артикуляцію життєвого вибору молоді (за змістовно-сміисловою та інструментальною складовими) в умовах проблемогенного соціуму та концепту соціального порівняння у формуванні

соціальних уявлень молоді та її самоефективності в проблемогенному соціумі. Диференційовано специфіку формування та трансформації соціальних уявлень молоді (на рівнях онто-, мікро- та соціогенезу).

Дисертантом показано, що на рівні онтогенезу відбувається формування уявлень про світ і навколишні явища. У ході міжособистісних відносин, на рівні мікрогенезу, формуються уявлення про партнера і предмет взаємодії. На рівні соціогенезу формуються та трансформуються соціальні уявлення в суспільстві.

Логіка соціальних уявлень молодої людини визначається, на думку автора, не стільки об'єктивними фактами, скільки «філософією життя», що належить до даної сфери діяльності, її імпліцитною концепцією як системою уявлень про «належне» і «бажане» щодо даної сфери, її цінністю і значущістю, готовністю до активної включеності в цю сферу і до спрямованих та наполегливих зусиль задля реалізації власних цілей і планів.

Дисертант слушно наголошує, що в умовах проблемогенного соціуму, який породжує соціальну нестабільність, соціальні уявлення допомагають молодій людині як зберігати внутрішню картину світу несуперечливою, так і збалансувати емоційний стан. Проте, в процесі формування соціальних уявлень молоді в умовах проблемогенного соціуму можуть мати місце спотворення у відображенні соціальної дійсності внаслідок дії когнітивних, групових, соціокультурних чинників.

У третьому розділі *«Емпіричне вивчення особливостей соціальних уявлень молоді в умовах проблемогенного соціуму»* автором визначено зміст і конфігурації соціальних уявлень молоді в умовах проблемогенного соціуму. З'ясовано особливості соціальних уявлень молоді про життєвий успіх та способи його досягнення в умовах проблемогенного соціуму та розкрито структуру соціальних уявлень молоді про статус людини в суспільстві. Дисертантом проаналізовано результати трансформації суспільних відносин у соціальних уявленнях молоді про довіру (за когнітивним, емоційним,

конативним компонентами та у вимірі експліцитної й імпліцитної довіри) та перспективи майбутнього.

Омелянюком С.М. виявлено особливості соціальних уявлень молоді про інформаційно-цифрове середовище та його вплив на їх формування і трансформацію у проблемогенному соціумі, виокремлено дескриптори соціальних уявлень молоді про здоров'язберігаючі технології, а також встановлено взаємозв'язок життєвих сценаріїв молоді та її соціальних уявлень в умовах проблемогенного соціуму. Дослідником підкреслено, що життєвий сценарій, як авторський проєкт життя молодої людини, представляє інтерес і з погляду розуміння структурних суспільних трансформацій, що відбуваються (значення сім'ї, культури, віртуального середовища), і виходячи з прогнозу життєвої активності молодого покоління, яке вступає в доросле життя.

У четвертому розділі *«Соціально-психологічні засади оптимізації процесу формування соціальних уявлень молоді в умовах проблемогенного соціуму»* автором показано, що система соціально-психологічного супроводу процесу формування соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі містила інформаційний, діагностичний, формувально-розвивальний, ресурсний, рефлексивний, моніторинговий блоки та була реалізована на етапах проблематизації, інтерпретації, репрезентації та категоризації.

Дисертант зазначає, що система соціально-психологічного супроводу процесу формування соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі передбачала створення умов, які сприяють інтеріоризації молоддю цінностей суспільства та їх застосуванню як морально-правового регулятора в ситуації життєвого вибору та побудови життєвого сценарію загалом.

Автором констатовано, що для системи соціально-психологічного супроводу процесу формування соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі характерні такі особливості, як навчання способам самоорганізації та саморегуляції, необхідних для поетапного руху до досягнення задуманого раціональними способами з проявом при цьому

необхідної наполегливості; спрямованість у внутрішній світ – світ переживань, без чого неможливе встановлення довірчих відносин та конструктивного спілкування; визнання автономності внутрішнього світу в практичному утвердженні права на вільний прояв індивідуального Я; включення в різні ситуації, які здатні стати подіями і стимулювати соціальний вибір, з набуттям їх особистої значущості.

Зауважимо, що отримані Омелянюком С.М. результати формувального етапу дослідження підтвердили ефективність системи соціально-психологічного супроводу в процесі формування соціальних уявлень молоді в умовах проблемогенного соціуму.

Слід відзначити коректне застосування дисертантом методів математичного аналізу даних, що дозволило йому достатньою мірою їх обґрунтувати та довести статистичну достовірність. Загальні підсумки роботи викладені у висновках і мають як вагоме теоретичне значення, так і практичну спрямованість. У дисертаційному дослідженні не виявлено академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Можна зробити загальний висновок, що отримані у роботі Омелянюка С.М. результати характеризуються безсумнівною науковою новизною й мають конкретну теоретичну і практичну цінність.

Поданий у дисертації матеріал, його соціально-психологічне аналізування та інтерпретація, висновки не викликають заперечень, але разом із тим необхідно зупинитися на окремих зауваженнях та побажаннях щодо змісту роботи.

1. Дисертант відзначає, що в структурі соціальних уявлень молоді у векторі довіри слід виокремлювати когнітивний, емотивний та конативний компоненти. Проте, залишається не зрозумілим, чи обумовлена структура соціальних уявлень молоді про довіру культурною приналежністю.

2. Цінним, на наш погляд є те, що автор ґрунтовно розкрив значення соціальних уявлень молоді про здоров'язберігаючі технології та психологічне здоров'я, як важливий компонент внутрішнього балансу молодої людини, що

впливає на її взаємодію з соціальним середовищем та можливість реалізувати власний потенціал. Водночас, робота стала б більш цілісною, якби було приділено більше уваги взаємозв'язку здоров'язберігаючих технологій з конкретними механізмами адаптації молоді до життєвих викликів в умовах проблемного соціуму, а також ролі здоров'язберігаючих технологій у забезпеченні її ефективного функціонування за таких умов.

3. Розкриваючи специфіку соціальних уявлень молоді про життєвий успіх та його досягнення у проблемному соціумі, автор наголошує, що основним поняттям, яке допомагає визначити сутність феномену життєвого успіху в контексті проблеми дослідження, є поняття «ціледосягнення». Такі міркування дослідника потребують обґрунтування.

4. На нашу думку, доречно було б розширити і подати більше матеріалу, який би презентував процес тренінгової роботи і техніки, які було використано дисертантом. Зокрема, це могли б бути різного роду фотографії та психомалюнки учасників тренінгової роботи.

Наведені зауваження не ставлять під сумнів вагомість основних результатів дисертаційного дослідження і не можуть вплинути на його обґрунтовану вище загальну позитивну оцінку.

Дисертація за своїм змістом відповідає паспорту спеціальності 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи.

Результати дослідження пройшли доволі широку апробацію шляхом їх обговорення на науково-практичних конференціях, круглих столах, семінарах-тренінгах, стажуваннях різного рівня, зокрема у країнах Європейського союзу. Автор має велику кількість публікацій у фахових виданнях, у тому числі у провідних наукометричних виданнях, де відображено всі основні наукові результати його дослідження.

Реферат за своїм змістом повністю відбиває основні положення, програму дослідження та висновки дисертації. Загальне оформлення дисертації та реферату відповідає державним вимогам до оформлення докторських дисертацій та публікацій.

Ирина Раднур.